

„Doktor Heinrich Heine ledöfi a romantikát...”

A tanár rámmutatott csontos ujjával és követelte, hogy Heinéről beszéljek. Nagyon kevés lehetett, amit róla tudtam, nagyon döcögő, néhány adat életéről: egészen biztos, hogy dadogtam is, erre ő vette át a szót, a professzor és lángoló szóval félórán át vezette az osztályt Heine életének szakadécai fölött. Lobogott, szavalt... zsonglőn hullottak ránk az idézetek — sántító, aszkétaarcú, beteges ember volt a profeszor — s még most is él bennem néhány mondata. Az egyik, teljes páthosszal kinyilatkoztatva örökké a fülemben marad (még a kézmozdulatra is emlékszem, amellyel hisérte) hogy... doktor Heinrich Heine ledöfte a romantikát.

Barokkos, különös kép s most, hogy annysok év után Heinéről beszélek ismét — s nyilvánvaló, hogy sokkal többet kell mondanom róla, mint akkor az iskolában — bevallom, hogy ez a különös mondat indította meg bennem az asszociáció egész folyamatát. A gúnyosarcú poétát látom — fiatalemberként előbb még, „sárga, szűk nadrágban, magas kürtőkalappal, nyakában színes gyapjusállal, kezében elefántcsontfogantyús bottal” — éppen játékosan emelgeti a botot, mintha különös vívómozdulatot tenne... (Ezt a mozdulatot nem tudja semmi a képzeletemből kigombolni). Pedig Heine akkor még messze van attól, hogy rohamrainduljon a romanticizmus ellen, ellenkezőleg, abban merül el egészen, a romantikában. Fiatal poéta, telve Novalis Kék virágjának eszmevilágával; verseinek színtere egy képzeletbeli örök táj, amelyben olyan egyszerűek a dolgok, olyan nagyon egyszerűek hiszen két elemük van csak a szerelem és a szörnyűség. A költő ebben a tájban apró szerelmi epekedések idilljén át örökké életről és halálról cseveg; mesebeli és tündérdolgok hatják át az édeskés nyelvet, szóval „pontosan a realista iskola receptje szerint”.

Ha csak a Dalok könyve maradt volna a világra, ott sorolnánk fel Heinét Novalis-al vagyis Fridrich Hardenberggel és a romantikus fellángolás néhány szereplőjével egy Tieck, Arnin, Brentano vagy Chamisso-veleitásu alkotóval egyvonalban — s az történt mégis, hogy Goethe mellett ő lett a legnagyobb német poéta. Az önmagára erőszakolt első szerepét egyszerűen szétépte és visszadobta —

de még ebben a legelső szereposztásban is milyen ígéretei szunynyadnak egy új poézisnek!

A heinei vers — ez azóta világirodalmi fogalom lett — csodálatos összeolvasztása két ellentétes elemnek, az érzelgősnek és a kritikusnak... s mindez a népdalok legtisztább nyelvén; későbbi fejlődésében ez a költészet felvette az élet realitásának sok-sok képét. de nem vált soha szónokivá s ha igen, akkor gúnyolt. Ügyszólván egész korszakok költészete nyugszik ezen a heinei életművön. Nincs nép, amelynek költői kivonták magukat a heinei vers, a heinei nyelvezet, szó és gondolatfűzés hatása alól. A Dalok könyvében még csak helyenként — ahogy ömlik, egyre ömlik benne a romantika — jelenik meg a heinei versek utolsó strófáiban itt-ott az a jellegzetes szembeállítás, amely egyszerűen visszahúz, visszaránt a téren és időntúli érzelmvilágból a valóságba. S ez olyan friss, olyan csipős ez a visszatérés, fordulatában olyan frappáns, hogy az egész érzelmi folyamatban egészen új beállítást, új akcenciát kölcsönöz. Vagy kezdettől ilyen csattanóra beállított az egész vers:

*A hajad olyan fekete
a ruhád oly fehér
az ifjúság ígérete
az étellel felér.*

*Ó, csal az ember élete
ki tudja, mi nem ér?
Ruhád is lesz még fekete
hajad is lesz fehér.*

(Memento)

Mikor vált fegyverré Heine kezében ez a művészet? — merül most fel a legközelebbi kérdés. Mikor távolodott el a regevilágból, mikor tűzött maga elé újabb és újabb művészi erőpróbákat s ezek megvalósításának sodrában hogyan lett Heine ugyanakkor harcos publicista, zászló a feudalizmus ellen, a harcos polgárok lelkében s később a rövidlátó német polgárvilág halálos ellensége? Alkotási sorrendjében elé éles czezurat találunk — mintegy válaszként erre a kérdésre s érdekes lenne kianalizálni, hogy lelkileg és társadalmilag mi volt a háttere. Heine ilyen fokozódó radikalizálódásának. A fajmítosz megszállottjai — német földön ez évszázados átok — kézséggel és azonnal ráfognak az „okot” s az irodalomtörténetírók jórésze (má-sutt is) ebben a kegyetlen bűvkörben rezonál, fejteget, analizál... S kidobták, újból és megint kidobták a német irodalomból Heinét, nyugalmasabb évtizedekben aztán elsőprő erővel jelentkező zsenije megint csak elfoglalja helyét a lelkekben az elsők között, őreá épült

az egész haladó német irodalom nyelve, sőt a schwarz-rot-gold nagy-német poétapalánták is ezen az utánzott heinei nyelven hadakoztak ellene... (Loreleyt és néhány dalát még a hitleri Németország sem tudta kiirtani: lenyomtatták a dalfüzetekben, antológiákban népdalnak tüntetve fel azokat, ismeretlen eredetűnek).

Művészetében amely természetesen nem szemlélhető empirikusan és emberi magatartásának következménye, Heine úgy szakított addigi énjével hogy... saját maga ellen fordult. Hogy kitessékelje önmagából a túlzottan romantikus elemeket — ahogy az Atta Troll előszavában írja — egyszerűen elpáholja mesterét, a romantikát és önmagát. (Ich schrieb dasselbe zu meiner eigenen Lust und Freude in der grillenhaften Traumweise jener romantischer Schule, wo ich meine angenehmste Jugendjahre verlebt und zulezt den Schulmeister geprügelt habe).

Az új Heine krištálytisztza, fölényes nyelvével most már nemcsak „point”-ra tartogatja az irodalmi kontrapunktokat, főelemévé teszi. Az érzelem és értelem állandó keverése — látszólag egységbontó fogalmak ezek — nála sohasem bontják meg a hangulatot; Heine művészete éppen abban van, hogy ez nem okoz zavart, nem hat triviálisan. Lássuk csak a „Téli rege” előhangját, a „Németország” című híres költeményéből. Visszatérve száműzetésből, rövid látogatásra indul hazájába, a porosz-rajnai tartományba s így búcsúzik Páristól:

*Ég veded Páris, városom
Ma elválunk mi ketten,
búcsúznak, ámde kéj s öröm
csurranója túl a kedvem*

*Német e szív, mely hirtelen
beteg lett és e honban
lelem csak annak orvosát,
csak ott csak északon van.*

*Az meggyógyítja csakhamar.
Híres a kúra, ámbar
barbár kenőcsétől ha félsz
— megvallom — máris átjár*

Aztán átlépi a határt, sok-sok évi távollét után:

*Egy hárfás lányka énekelt
igaz érzéssel, bárha
hamis hangon. De mondhatom
szívemhez fért a hárfa*

Nótáját, versét ismerem,
 szerzőit nemkülönben,
 fennen mind vizet prédikál
 de bort vedelve csöndben

Egy új dalt, különb éneket
 fiúk ma hadd daloljak
 a mennyországot idelent
 csináljuk meg maholnap

Itt lenn legyünk mi boldogok
 s ne éhen elveszendők
 többé mit gondos kéz teremt
 ne tépjen renyhe bendőt

Terem kenyér itt épp elég
 minden embernek enni —
 s kedv, szépség, rózsza, mirtusz és
 cukorborsó — de mennyi!

Aztán találkozik a „Pickelhaube”-val, a kihegyezett porosz sisakkal:

Amig a lányka énekét,
 a mennyről dalolászta
 a sok szorgos porosz finánc
 a táskám kotorászta.

Szaglászta benne, túrva szét
 kendőm, gatyám s az ingem
 közéje dugva csipke, smukk
 vagy tiltott könyv ha nincsen.

Dugáru? Azt ti jó hülyék
 bőröndben mért cipelném?
 A csempészáru, mit hozok
 fejembe rejti elmém!

Talán a legjellemzőbb alkotása a Téli rege Heine művészetének. Anélkül, hogy kristálytisza nyelvét feláldozná, anélkül, hogy a heinei formát megsértené, erőteljes, életes, emberi ez a hang — a gúnyolódáson, csipkelődésen, a bírálaton és a fellobbantott gyűlöleten túl is érezzük a szeretet elemeit s mindezt utolérhetetlen amalgám-mal tárja elénk...

A mondanivaló persze, a tartalom a heinei műben egyre erőteljesebben társadalmi és politikai tett, színvallás: támadás a fejedelmek ellen (csak Napoleon csodálatában tesz kivételt) a szűklátókörű bürokrácia ellen, a nemesség ellen, a porosz bugrisvilág ellen. A „német mizéria” a heinei mű állandó visszhangja, célpontja. Aztán... az ő költészetében vonul be először a munkás a poézisba. A sziléziai takácsok sztrájkját babonásan szép, szimbólumokkal átszótt versben üdvözli:

*Könnyük se csordul, csak ülnek zordul,
Előttük rokka, foguk csikordul.
Ez a gyolcs Germánia szemfödele,
Három nagy átkot szövünk bele.
Szójjuk csak, szójjuk.*

*Átkos a bálvány, melyhez könyörögtünk,
Fagyban ha vacogtunk, éhen ha hörögtünk,
Vártunk, reméltünk több mint eleget,
Megcsalt, kicsúfolt, kinevetett.
Szójjuk csak, szójjuk.*

*Átkos a király is, urak királya
Ki nem hederít a nyomor jajára,
Kinyúz belőlünk minden garast
S mint a kutyákra, golyót szalaszt.
Szójjuk csak, szójjuk.*

*Átkos hazánk is, hazug hazátok
Hol csak a gyalázat tenyész meg átok
Bimbóra gázol a durva láb
S dögön a pondró hizik tovább
Szójjuk csak, szójjuk.*

*Perdül az orsó, a rokka kattan,
Szövünk napot s éjt fáradhatatlan
Ez a gyolcs Germánia szemfödele,
Három nagy átkot szövünk bele.
Szójjuk csak, szójjuk.*

A heinei mű most már hatalmas szirtfok, bázisa az elkövetkező évtizedeknek, sőt évszázadoknak. Kevés költő van a világirodalomban aki önmagában — fáradó beteg lelkében, de elnyúhetetlenül örökké friss szellemében — ennyire korszakok mérőköve tudott lenni. A romantika zárókövétől — a német romantikát az irodalom-

ban ő temette el — a haladó polgárságért vívott harcig aztán azt túllépve (kétségtelenül Marx és Engelsz barátságának hatása alatt) az ő lelkéből pattant ki az első szociálforradalmár költő is: Heine. És százéves távlatból innen ámulattal és növekvő csodálattal figyeljük azt a poétát, aki halála után is nőni tudott — mint az indiai csodafa, amely nem szárad ki még ha el is vágják gyökereit százszor. Gyökereit neki is hiába vágják el, sokszor évtizedekre, utunkra mindig friss leveleit hullatja művészetének.

*) Heine 1797 december 13-ikán Düsseldorfban született. Apja, a napoleoni háborúk katonája, kereskedő volt, anyja egy orvos lánya, nagyműveltségű asszony. 1819-ben Heine a bonni egyetem hallgatója, apja közben tönkrement s őt nagybátyja neveltette. Göttingában a fiatal Heine jogi doktorátust szerzett — tréfásan önmagát idézve későbbi éveiben néha így is írja magát alá — a jogtudományból azonban soha sem faragott „mesterséget” magának, publicista lett; verseket már fiatalkorától írogat. 1827-ben jelenik meg a *Liederbuch* (Dalok könyve) ez a kötete és korábbi útirajzai ismertté teszik csakhamar a nevét. Fokozódó radikalizálódása miatt ellentétbe kerül a német reakció leggőgösebb fajtájával, a porosz szellemmel; testi és lelki terror fenyegeti, Párisba emigrál. Tehetsége száműzetésében bontakozik ki teljes nagyságában. Legerősebb irodalmi támasza a haladó gondolat akcióiban Marxnak és Engelsznek. Huszonöt évig él Párisban, csak átmenetileg utazik egyszer Németországba, de „szűk ott a világ” számára s hamar visszatér. Élete utolsó éveit ágyban tölti, de betegsége sem akadályozza meg hatalmas irodalmi munkásságában. Száz év előtt, 1856 februárjában halt meg; az idén az egész haladó világ ünnepli Heinét.